

Ameryka Łacińska, 1 (115) 2022
ISSN 1506-8900; e-ISSN 2081-1152
CC-BY-SA

Anita Oberda-Monkiewicz
Uniwersytet Warszawski
e-mail: aoberda@uw.edu.pl

*Czynniki stabilizacji systemu politycznego
w Meksyku w XXI w.*

*The Determinants of the Political System Stability
in Mexico in XXI century*

Artykuł nadesłany: 5 kwietnia 2022
Wersja ostateczna: 22 kwietnia 2022
DOI: 10.7311/20811152.2022.115.03

Streszczenie: Artykuł przedstawia ewolucję wybranych elementów systemu politycznego w Meksyku wpływających na jego względną stabilizację i przewidywalność na tle pozostałych państw regionu. Dokonuje ich przeglądu z perspektywy zarówno historycznej, jak i współczesnej, ze szczególnym uwzględnieniem ich oddziaływań na proces kształtowania polityki państwa.

Słowa kluczowe: Meksyk, system polityczny, system prezydencki, PRI.

Abstract: The article presents the evolution of selected elements of the political system in Mexico and their impact on its relative stability and predictability in comparison with other countries in the region. It brings an overview of the issue from both a historical and contemporary perspective, with particular emphasis given on their role in shaping the state policy.

Keywords: Mexico, political system, presidential system, PRI.

Jednym z największych osiągnięć Rewolucji Meksykańskiej stała się konstytucja z 1917 r. Wprowadziła ona rygorystyczny trójpodział władz, który jednakże w czasach rządów Partii Rewolucyjno-Instytucjonalnej (Partido Revolucionario Institucional, PRI), przypadających na lata 1929-2000, funkcjonował jako jeden z najbardziej scentralizowanych systemów politycznych (Schiavon, 2020:11). Dominacja egzekutywy została ograniczona wraz z tzw. otwarciem demokratycznym, będącym zarówno konsekwencją, jak i początkiem zmian syste-

mowych mających na celu umocnienie struktur demokratycznych państwa i zwiększenie jego autonomii.

Objęcie władzy przez Ándresa Manuela Lópeza Obradora (AMLO) w 2018 r. zapoczątkowało jednakże powrót do procesu stopniowej centralizacji i wzmacniania egzekutywy. W tym kontekście szczególnie istotna staje się refleksja nad dotychczasowymi doświadczeniami Meksyku w budowaniu konsensusu społecznego i wpływie systemu politycznego na efektywność jego polityki, zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej.

W wydanym w 1984 r. artykule „Osiągnięcie konsensusu politycznego i społecznego w Meksyku” prof. W. Dobrzycki podkreślił, iż system polityczny w tymże państwie „wykazuje niezwykle, jak na Amerykę Łacińską, cechy stabilizacji” (Dobrzycki, 1984: 61) wynikające z szeregu czynników i wypracowanych mechanizmów pozwalających na osiągnięcie politycznego konsensusu, pomimo wyzwań społecznych i ekonomicznych.

Celem tego artykułu jest zatem próba oceny na ile obecnie, po niemal czterdziestu latach od ukazania się tekstu prof. Dobrzyckiego, meksykański system polityczny nadal należy do jednego z najbardziej stabilnych w regionie, jak również w jaki sposób przekłada się to na prowadzoną przez Meksyk politykę państwa. W artykule podjęta zostanie również próba odpowiedzi na następujące pytania badawcze: jak ewoluowały omówione w tekście W. Dobrzyckiego elementy? czy nadal odgrywają istotną rolę w stabilizowaniu systemu politycznego w Meksyku? oraz w jaki sposób oddziałują na politykę państwa. Wydaje się bowiem, że pomimo przejścia od systemu autorytarnego do demokratycznego i związanego z tym przewartościowania systemu politycznego, pozostaje on nadal względnie stabilny na tle państw regionu. W polityce wewnętrznej wpływają w dużym stopniu na relatywną przewidywalność, w polityce zagranicznej z kolei na pragmatyzm i swoistą zachowawczość w wielu kwestiach. W artykule zastosowano metodę analizy czynnikowej pozwalającą na ukazanie zależności pomiędzy wymienionymi determinantami a stabilizacją meksykańskiego systemu.

Poniższy tekst koncentruje się na wybranych elementach uzyskiwania konsensusu politycznego i społecznego w Meksyku, uznanych przez W. Dobrzyckiego za najistotniejsze w stabilizowaniu polityki państwa, do których zaliczono: „1. umiejętność wzmacniania nadrzędnej roli państwa w rozwiązywaniu konfliktów i sprzeczności klasowych; 2. sprawowanie w systemie politycznym dominującej roli przez Partię Rewolucyjno-Instytucjonalną; 3. nadrzędne i koncyliacyjne uprawnienia prezydenta republiki; 4. mechanizm wymiany elit politycznych i zasadę nie reelekcji; 5. specyficzny charakter i rolę związków zawodowych;

6. podporządkowanie wojska władzom politycznym; 7. nacjonalizm i wewnętrzna funkcję polityki zagranicznej” (Dobrzycki, 1984: 62).

Ich rola i znaczenie ewoluowały w czasie, aczkolwiek niezmiennie odgrywają one istotną rolę w utrzymywaniu stabilnej sytuacji w Meksyku, pomimo zupełnie nowego kontekstu politycznego i zapoczątkowanego od 2000 r. tzw. „otwarcia demokratycznego”.

1. „Umiejętność wzmacniania nadrzędnej roli państwa w rozwiązywaniu konfliktów i sprzeczności klasowych”

Konstytucja 1917 r. zagwarantowała Meksykanom prawo do strajku, stanowiąc jednocześnie, że najwyższym rozjemcą sporów miało być państwo, które „może w wielu przypadkach, zgodnie z konstytucją, grać rolę <<bezstronnego rozjemcy>> w sporach klasowych i społecznych” (Dobrzycki, 1984: 64).

Relatywna swoboda walki o realizację postulatów socjalnych i ekonomicznych na drodze masowych wystąpień, zwłaszcza w pierwszym okresie po rewolucji, sprawiła że Meksyk wykształcił długą tradycję protestów społecznych. Szczególnie intensywny rozwój oraz intensyfikacja aktywności ruchów społecznych nastąpił po 2000 r.¹ Rozszerzeniu uległa także w dużej mierze ich agenda, która w XX w. ograniczała się głównie do szeroko rozumianych postulatów społeczno-politycznych, postrzeganych jako zagrożenie dla ówczesnego systemowego *status quo*, co prowokowało niekiedy do brutalnych prób ich pacyfikacji². Dużą rolę w aktywizacji społeczeństwa meksykańskiego w pierwszych dekadach nowego stulecia odegrały m.in. *La Asamblea Popular de los Pueblos de Oaxaca*, *el Movimiento por la Paz con Justicia y Dignidad*, *#YoSoy132*, czy też *Nos faltan 43*... Zintensyfikowały się również protesty kobiet przeciwko przemocy wobec płci jak *La Brillantada* czy ruch *Las Cruces Rosas*. W dużej mierze nowe ruchy społeczne kwestionują funkcjonowanie modelu politycznego opartego na liberalnej demokracji przedstawicielskiej, który ujawnia rosnącą porażkę i brak zainteresowania rozwiązywaniem dzisiejszych problemów i żądań społecznych (Torres-Ruiz 2016).

Pomimo dużego zróżnicowania i dynamiki ich rozwoju, mają one charakter głównie defensywny i reaktywny. Nie stanowią w związku z tym impulsu

¹ Do głównych rodzajów wystąpień społecznych w Meksyku można zaliczyć protesty polityczno-wyborcze przeciwko nadużyciom władzy, antysystemowe, przeciw przemocy, czy też domagające się praw dla poszczególnych grup społecznych i zawodowych.

² Przykładem może być chociażby Masakra na Placu Trzech Kultur z 1968 r., czy też tzw. Masakra w Boże Ciało z 1972 r.

do głębszych zmian społecznych lub politycznych, a ich wpływ jest raczej pośredni i w dużej mierze symboliczny, oddziałując przede wszystkim długofalowo na procesy budzenia świadomości społecznej. Cechuje je duża elastyczność, ale również fragmentaryzacja, a przez to brakuje im zdolności wchodzenia w szersze koalicje, rzadko też ulegają internacjonalizacji i mają przez to relatywnie ograniczony charakter. Na tle wystąpień społecznych w innych państwach regionu, wyróżniają się względnie pokojowym przebiegiem, aczkolwiek w ostatnich latach zauważa się rosnącą kryminalizację protestów oraz represje wobec ich uczestników, prowadzące do nakręcania spirali przemocy, radykalizacji działań zaangażowanych stron, jak i swoistego efektu mrożącego.

Na ich specyfikę przekłada się m.in. paradoksalnie relatywnie duży stopień zaufania do systemu politycznego i mechanizmów wyborczych (García Reyes 2016). Może to świadczyć o tym, że państwo – choć zdyskredytowane na wielu polach – nadal jest w dużym stopniu postrzegane jako skuteczny regulator sporów społecznych³, mimo iż niekiedy przyczynia się także do ich radykalizacji.

Władza bowiem z jednej strony tradycyjnie przyzwala na organizowanie protestów, z drugiej jednakże wydaje się, iż wykształcił się pewien niepisany konsensus, polegający na tym, że w praktyce nie bierze ona pod uwagę wyrażanych w ten sposób postulatów społecznych (Estrada, Poiré, 2007). Zgoda na regularne „upuszczanie” ciśnienia społecznego poprzez częste, choć nie zawsze efektywne protesty, pozwala jednakże na utrzymanie w dużej mierze pozorów otwartości władzy i unikanie sytuacji, w której niewyartykułowane problemy przekształciłyby się w gwałtowne wystąpienia na podobieństwo chociażby wydarzeń tzw. „latynoamerykańskiej wiosny”⁴. Sprawia to, że intensywne cykle protestów społecznych w Meksyku, m.in. wskutek specyfiki systemowej, występują w znacznie zmienionej, bardziej ekstensywnej, ale i złagodzonej formie.

³ W badaniach OECD dotyczących zaufania społecznego do rządu Meksyk w 2020 r. plasował się przed m.in. Japonią, Wielką Brytanią, Australią czy Hiszpanią. Zob. <https://data.oecd.org/gga/trust-in-government.htm>.

⁴ Seria zainicjowanych w 2019 r. protestów społecznych w państwach Ameryki Łacińskiej. Więcej na ten temat zob. m.in. Roberta Rice, Too Little, Too Late: From the Chilean Winter to the Latin American Spring, „Journal of International Affairs”, October 2020, <https://jia.sipa.columbia.edu/too-little-too-late-chilean-winter-latin-american-spring>, data dostępu: 24.02.2022.

2. „Sprawowanie w systemie politycznym dominującej roli przez Partię Rewolucyjno-Instytucjonalną”

Wśród badaczy systemu politycznego i podziału władz w Meksyku istnieje zgoda co do tego, że do końca XX w. udziałem Meksyku była „długa siesta konstytucjonalna” (*larga siesta constitucional*), podczas której – biorąc pod uwagę specyfikę systemu politycznego – nad wszystkim kontrolę sprawowała partia rządząca (Reynoso, 2006: 667). Jak pisał w latach 80. W. Dobrzycki „spełnia ona skutecznie (...) zadania wyłaniania kierowniczych elit politycznych i zapewnienia sprawne funkcjonowanie mechanizmu instytucjonalnego zabezpieczenia ciągłości władzy państwowej, głównie poprzez wybory prezydenta republiki” (Dobrzycki, 1984: 64).

Partia, która na wiele lat zmonopolizowała życie polityczne państwa, powstała w 1929 r. jako Partia Narodowo-Rewolucyjna (*Partido Nacional Revolucionario*, PNR). Przyjęła ona wówczas formę koalicji głównych sił politycznych, mających na celu stworzenie mechanizmu stabilizującego system polityczny oraz gwarantującego sprawne przekazywanie władzy. Od początku również wyraźnie zarysowano związek pomiędzy partią, a rządem i prezydentem, który miał w praktyce wprowadzać w życie jej program. Tak zaznaczona rola ugrupowania zmieniła się za administracji Lázaro Cardenas (1934-1940), który odwrócił ówczesną formułę, podporządkowując go prezydentowi i rządowi (Dobrzycki, 1984: 65). Zmieniono również wówczas jego nazwę na Partię Rewolucji Meksykańskiej (*Partido de la Revolución Mexicana*, PRM) oraz zmodyfikowano strukturę – od tej pory bowiem przypominało bardziej koalicję zróżnicowanych sił społecznych i grup zawodowych, jak robotnicy, chłopci czy wojskowi, nad którymi uzyskano w ten sposób swoistą kontrolę. Do ostatniego przekształcenia partii doszło w 1946 r. kiedy przemianowana została na Partię Rewolucyjno-Instytucjonalną (*Partido Revolucionario-Institucional*, PRI). Zmniejszono wówczas rolę sektora wojskowego w jej funkcjonowaniu oraz zwiększono centralizację procesu zarządzania partią.

Od momentu powstania, PRI nie hołdowała określonej ideologii, charakteryzując się przede wszystkim pragmatyzmem i koncentrując na utrzymaniu władzy. W ciągu ponad 70 lat rządów liderzy modyfikowali jej kurs w zależności od potrzeb partii i żądań obywateli, aczkolwiek tradycyjnie zajmowała ona pozycję w politycznym centrum. Jednym z jej najbardziej charakterystycznych elementów stało się także zawłaszczenie symboli narodowych i rewolucyjnego dyskursu w celu uzyskania legitymacji społecznej.

Utworzenie partii oficjalnej było zarówno konsekwencją, jak i warunkiem ewolucji systemu prezydenckiego w Meksyku jako efektywnego mechanizmu kontroli i podziału władz. Co więcej, PRI od początku stanowiła element systemu politycznego, który miał za zadanie nie tyle rywalizację z innymi ugrupowaniami o władzę, co koncentrację różnych frakcji rewolucyjnych i pokojowe ich współistnienie dla utrzymania podziału władz (Cárdenas, 1994).

PRI mogła funkcjonować tak długo jako partia hegemoniczna dzięki m.in. prezydenckiemu przywództwu, konsensusowi wśród podmiotów politycznych, wskutek braku instytucji wyborczych gwarantujących przejrzystość procesów wyborczych oraz klarownego i całościowego reżimu partii politycznych. Utrzymywanie się PRI przy władzy z jednej strony stabilizowało system polityczny, ale też w dużym stopniu podważało podstawy demokracji. To co Giovanni Sartori określał mianem „systemu partii hegemonicznej” (*sistema de partido hegemónico*) (Sartori, 1990), Mario Vargas Llosa nazwał wprost „doskonałą dyktaturą” (*dictadura perfecta*), jednej „nienaruszalnej” partii (Vargas Llosa, 1990).

PRI zdominowała niemal wszystkie instytucje polityczne w Meksyku do końca XX w., centralizując władzę na wszystkich poziomach zarządzania, kształtując politykę ekonomiczną czy społeczną państwa, ale także wpływając na zaangażowanie międzynarodowe. Przez wiele lat, koordynując wszystkie aspekty funkcjonowania państwa, gwarantowała dużą przewidywalność jego polityki wewnętrznej i aktywności międzynarodowej. Miało to jednakże swoją cenę. PRI kontrolując oficjalną narrację polityczną, nie dopuszczała do głosu innych sił, petyfikując na wiele lat system polityczny i uniemożliwiając rozwój demokratycznych mechanizmów rządzenia.

To, co początkowo postrzegano jako rewolucyjny projekt, odzwierciedlający interesy dużej części ludności, ewoluowało, dając początek autorytarnej partii, której integralność stopniowo ulegała osłabieniu wskutek kolejnych przypadków represji, oszustw wyborczych i korupcji. Otwarcie gospodarcze Meksyku i poszukiwanie bliskiego sojuszu z USA zredukowały znacznie możliwości manewru dla reżimu autorytarnego, zmniejszając ryzyko nadużyć systemowych a ekonomiczna liberalizacja stała się instrumentem promowania zmian politycznych w Meksyku, w ramach których ówczesna struktura władzy uległa modyfikacji (Magaloni, 2006).

Reformy neoliberalne rządu Manuela de la Madrid (1982-1988), otworzyły drogę stopniowym przekształceniom systemu politycznego kontynuowanym przez administrację Carlosa Salinas de Gortari (1988-1994), a mającym na celu uregulowanie rywalizacji między partiami politycznymi, wzrost reprezentacji ugrupowań opozycyjnych w parlamencie czy zwiększenie przejrzystości procedur wyborczych.

Jedną z ważniejszych cezur procesu demokratyzacji, stały się wybory w 1988 r. w których na istotną siłę wyrósł sojusz partii lewicowych pod przewodnictwem Prawdziwej Partii Rewolucji Meksykańskiej (*Partido Auténtico de la Revolución Mexicana*, PARM). Podważył on rolę PRI jako głównego filaru meksykańskiego systemu politycznego. Był to moment zwrotny, gdyż począwszy od tej chwili proces utraty monopolistycznej pozycji partii oficjalnej znacznie przyspieszył. Jego podsumowaniem stała się przegrana w wyborach prezydenckich w 2000 r. kiedy po raz pierwszy od ponad 70 lat wygrał przedstawiciel opozycyjnej Partii Akcji Narodowej (*Partido Acción Nacional*, PAN), Vicente Fox. Od tego momentu PRI stanowi główną siłę opozycyjną, z wyjątkiem okresu pomiędzy 2012 a 2018 r., kiedy na krótko powróciła do władzy z Enrique Peña Nieto jako prezydentem.

PRI przeszła długą drogę od lat osiemdziesiątych XX w. Przystosowując się do zmieniającej rzeczywistości politycznej i ekonomicznej państwa, utraciła dominującą pozycję w meksykańskim systemie politycznym, a przez to również niekwestionowany wpływ na politykę państwa. Zmieniło to dynamikę życia politycznego w Meksyku, osłabiając rolę prezydenta, redefiniując znaczenie głównych aktorów politycznych, dopuszczając na scenę polityczną nowe podmioty i inicjując warunki dla rozwoju bardziej przejrzystych, konkurencyjnych mechanizmów sprawowania władzy.

PRI nadawała przy tym charakter progresywny realizowanej przez państwo polityce zagranicznej, uważając się za spadkobierczynię tradycyjnej dyplomacji opartej na zasadach prawa międzynarodowego i wynikających z nich doktrynach. Wykorzystywała ją jednak przede wszystkim w celu legitymizacji swych rządów, utrzymania względnej autonomii wobec USA oraz uspokajania fermentu nacjonalistycznego wewnątrz państwa. Dążąc bowiem do utrzymania *status quo* Meksyk nie przejmował, poza nielicznymi wyjątkami, inicjatywy w procesach integracji regionalnej, nie wykazywał również większej aktywności w polityce globalnej. W konsekwencji nie wykorzystał także w pełni swojego potencjału w osiągnięciu pozycji lidera regionu.

3. „Nadrzędne i koncyliacyjne uprawnienia prezydenta republiki”;

Prerogatywy prezydenta w meksykańskim systemie politycznym, w tym w zakresie polityki zagranicznej, są tak wielkie, że Daniel Cosío Villegas pisał, iż „Meksyk jest jedyną republiką świata, która wydaje się sześćioletnią monarchią absolutną” (Cosío Villegas, 1978:31). Źródła władzy prezydenta wynikają nie

tylko z konstytucji, ale także z prawa zwyczajowego oraz ogólnych zasad funkcjonowania systemu politycznego.

Silna pozycja prezydenta w życiu politycznym wywodzi się w dużej mierze z doświadczeń Rewolucji Meksykańskiej. Jej zakończenie przyniosło kryzys instytucjonalny i rozbitcie życia politycznego na wiele ośrodków, w którym lokalni *caudillos* rywalizowali o władzę, sięgając niejednokrotnie po walkę zbrojną czy zamachy na życie konkurentów (Valadés, 2011). W tych okolicznościach ruch konstytucyjny zaczął dążyć do wzmocnienia instytucji prezydenta jako ośrodka koordynującego porewolucyjny chaos. Poszukiwano modelu, który połączy silną instytucję prezydenta, zdolnego do sprawowania samodzielnych rządów, wolnego w swych decyzjach od nacisku sprzecznych sił w Kongresie, ale również nie uciekającego się do dyktatury, czy też dożywotniego pełnienia swej funkcji. W ustawie zasadniczej z 1917 r. wzmocniono zatem władzę wykonawczą, który to model – z nielicznymi wyjątkami – obowiązuje do dzisiaj.

Poza prerogatywami zawartymi w ustawie zasadniczej, tradycyjnie prezydent cieszył się również szeregiem przywilejów i uprawnień o charakterze pozakonstytucyjnym, opartych na zwyczaju i szerokim konsensusie politycznym (Crespo, 2005: 147). Do najważniejszych można zaliczyć sprawowanie przez prezydenta rzeczywistego przywództwa nad partią dominującą, prawo do wyznaczania i usuwania gubernatorów, sprawowanie politycznej kontroli nad władzami publicznymi poprzez m.in. „aprobowanie” kandydatur do władz lokalnych i sądów federalnych, czy też nieformalny model sukcesji prezydenckiej (*dedazo*). Umożliwiały one urzędującemu prezydentowi kontrolowanie nie tylko rządu i administracji publicznej, ale również władz stanowych. Uprawnienia te doprowadziły do wytworzenia specyficznego modelu prezydentury autorytarnej, zwanego niekiedy „prezydenturą cesarską” (*presidencia imperial*) (Serrano Migallón, 2006: 5).

Koncentracja władzy w rękach prezydenta, sprawującego jednocześnie przywództwo partii dominującej, wraz z hegemonią jednej partii stały się najważniejszymi filarami nowego meksykańskiego reżimu autorytarnego. PRI zmonopolizowała dostęp do list wyborczych oraz stanowisk w administracji na wszystkich poziomach – od władz municypalnych, po federalne, podczas gdy władza wykonawcza, sprawowana przez lidera partii dominującej zapewniała kontrolę organów konstytucyjnych. W ten sposób, mimo, iż konstytucja z 1917 r. wprowadzała system demokratyczny z klarownym trójpodziałem władzy, w praktyce równowaga między nimi została zaburzona i zależała od woli oraz zaangażowania sprawującego aktualnie władzę prezydenta. W konsekwencji ani władza ustawodawcza, ani sądownicza nie miały charakteru w pełni niezależnego.

Z biegiem czasu, taki model prezydencki zaczął wykazywać oznaki osłabienia i konieczne stały się reformy, zwłaszcza z perspektywy transnarodowych interesów gospodarczych i politycznych państwa. Poprawki wyborcze z 1977 r., przyniosły między innymi większe zróżnicowanie wśród partii politycznych, uznanie opozycji politycznej oraz wprowadzenie systemu reprezentacji proporcjonalnej w Izbie Deputowanych. U uruchomiły one stopniowy proces realnej demokracji, która przyspieszyła w kolejnej dekadzie wskutek zwrotu neoliberalnego w meksykańskiej gospodarce.

Reformy lat dziewięćdziesiątych wprowadziły kolejne zmiany, które w dużym stopniu przyczyniły się do osłabienia uprawnień pozakonstytucyjnych prezydenta. W 1994 r. prezydent Ernesto Zedillo (1994–2000) zapoczątkował proces usamodzielniania się władzy sądowniczej, a dwa lata później zainicjowano działalność Federalnego Instytutu Wyborczego (Instituto Federal Electoral), tworząc przejrzyste mechanizmy kontroli procesu wyborczego.

Wraz z dojściem do władzy PAN w 2000 r. także uwarunkowania i charakter meksykańskiej polityki zagranicznej uległy istotnym zmianom. Rzeczywista separacja władz pozwoliła na realne włączenie w proces kształtowania i realizowania polityki zagranicznej większej liczby podmiotów, zarówno o charakterze rządowym, jak i przedstawicieli różnych grup interesu i społeczeństwa obywatelskiego. Wpłynęło to na swoiste ograniczenie roli prezydenta w zakresie formułowania i realizowania głównych kierunków i założeń polityki zagranicznej. Została ona bowiem poddana większej kontroli Senatu, a rosnąca liczba aktorów poza państwowych sprawia, że prezydent musi również uwzględnić ich stanowisko w swoich działaniach. Mimo to jednakże, pozostaje on zgodnie z konstytucją najważniejszym podmiotem kształtującym politykę zagraniczną państwa, a w opinii niektórych autorów, przekonania prezydenta oraz jego ideologiczne zaplecze są najważniejszymi czynnikami instytucjonalnymi wpływającymi na politykę zagraniczną państw latynoamerykańskich (Merke, Reynoso, Schenoni, 2018).

4. „Mechanizm wymiany elit politycznych i zasada nie reelekcji”

Jak pisze W. Dobrzycki, „zasada nie reelekcji stała się jednym z podstawowych elementów stabilizacji meksykańskiego systemu politycznego i wielkim stopniu przyczynia się do uzyskiwania konsensusu w mechanizmie sprawowania władzy. Umożliwia bowiem regularną renowację aparatu władzy poprzez stałe odnawianie i krążenie elit, choć w ramach tego samego establishmentu (...) Praktyka wykazała, że nasila to, z jednej strony dążność do maksymalnego i szybkiego wykorzystywania stanowisk do osobistych korzyści, co jest zgodne z długą

tradycją meksykańską, ale też, z drugiej strony, utrudnia kształtowanie się wąskiej elity, dążącej przede wszystkim do utrwalenia swej władzy i tracącej kontakt ze społeczeństwem” (Dobrzycki, 1984:69).

Wprowadzona formalnie w 1933 r. zasada nie reelekcji nawiązuje do hasła F.I. Madero (*Sufragio electivo, no reelección*) wzywającego do zakończenia ponad trzydziestoletnich rządów P. Díaza. Początkowo ten mechanizm walki z kontynualizmem (*continualismo*) miał służyć jednocześnie wzmocnieniu pozycji prezydenta, poprzez konsolidację władzy wokół lidera partii rządzącej w okresie porewolucyjnym, ale także zapewnieniu regularnej wymiany elit, umożliwiając im bezpośrednie uczestnictwo w procesie decyzyjnym. Z czasem jednakże przekształcił się w dużej mierze w instrument ograniczający tworzenie długofalowej polityki, otwierający furtkę do nadużyć władzy, która mając świadomość zakazu reelekcji, starała się wykorzystać maksymalnie swoje rządy do realizacji celów politycznych, a niejednokrotnie i osobistych.

Otwarcie demokratyczne podało w wątpliwość utrzymanie zasady nie reelekcji w warunkach postępującej demokratyzacji.⁵ Wśród zwolenników jej zniesienia najczęściej podnoszono argument o większej profesjonalizacji oraz odpowiedzialności polityków przed wyborcami, którzy będą mogli mieć wpływ na weryfikację ich pracy, wyznaczane priorytety, ale także na efektywność realizowanych przez nich polityk (Delgado Chávez 2016: 196). Obecnie obserwujemy jednakże powrót, przynajmniej w oficjalnej retoryce, do rygorystycznie interpretowanej reguły nie reelekcji, postrzeganej przez rządy AMLO jako jeden z fundamentów kultury politycznej państwa⁶. Im głośniej jest to manifestowane, tym częściej pojawiają się także głosy, zwłaszcza wśród opozycji, że prezydent optując za utrzymaniem zasady, poszukuje jednakże pośrednich sposobów na przedłu-

⁵ Intensywna debata nad tą kwestią doprowadziła do znacznego złagodzenia reguły nie reelekcji poprzez chociażby zniesienie takiego wymogu w wyborach parlamentarnych w 2014 r, aczkolwiek pierwsze, nieudane próby odejścia od tej zasady nie reelekcji podjęto już w latach 60. XX w. Fernando F. Dworak, *The Myth of No Reelection and Democracy in Mexico*, „Voices of Mexico”, UNAM, nr 66, 2004, s.14

⁶ Prezydent zobowiązał się m.in. przed wyborcami, że nie wystartuje w kolejnych wyborach prezydenckich oraz obiecał możliwość odwołania go w połowie kadencji, w sytuacji gdyby nie byli zadowoleni z jego rządów. W przeprowadzonym w kwietniu 2022 r. pierwszym w historii Meksyku referendum w tej kwestii ponad 90% wyborców opowiedziało się za utrzymaniem się AMLO przy władzy. Jednocześnie warto zauważyć, iż w referendum wzięło udział jedynie 18% uprawnionych wyborców (przy progu ważności referendum 40%). Postrzegane jest ono zatem głównie w kontekście populistycznej polityki prezydenta, kosztownego precedensu, a nie próby rzeczywistej zmiany systemu i wprowadzenia nowego instrumentu odwoływania nieskutecznych liderów politycznych. *Mexico president López Obrador wins recall referendum amid low turnout*, „The Guardian”, 11.04.2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/11/mexico-president-lopez-obrador-wins-recall-referendum>.

zenie swej kadencji, a co najmniej rozszerzenie swych prerogatyw (Hernández 2022). Reguła ta budzi zatem do dzisiaj wiele emocji, dzieląc nie tylko polityków, ale i społeczeństwo meksykańskie

Przez wiele lat Meksyk był państwem elit, korzystających z monopolu na zasoby polityczne, gospodarcze i kulturalne, wywierających olbrzymi wpływ na proces decyzyjny (Suárez Farías, 1988; Loaeza, 2000). Ich dominacja stanowiła w dużej mierze refleks autorytarnej struktury władzy, a jednocześnie niepisany pakt między nimi utrzymywał system przy władzy (Enríquez Pérez, 2020). Typowy dla latynoamerykańskiej kultury politycznej paktyzm (*pactismo*) był jednym z filarów meksykańskiego autorytaryzmu, ponieważ służył dwóm głównym celom: wykluczeniu większych grup społecznych z negocjacji politycznych i centralizacji władzy. Stabilizował on wprawdzie system, ale w dłuższej perspektywie osłabiał instytucje demokratyczne (Loaeza, 2000:321). W polityce, zarówno wewnętrznej jak i zagranicznej przekładał się generalnie na wspieranie priorytetów partii rządzącej, gwarantującej utrzymanie pozycji ekonomicznej elit, nacjonalizmu oraz ówczesnego układu sił.

Reformy strukturalne doprowadziły do ograniczenia obecności państwa w różnych sferach życia społecznego, co postrzegane było przez elity jako zagrożenie ich *status quo*. Stało się to w dużej mierze źródłem podziałów w łonie PRI. Przyczyniły się one do odnowy elit politycznych oraz ich ideologicznej pluralizacji, która zmaterializowała się m.in. w powstaniu Partii Rewolucji Demokratycznej (Partido de la Revolución Democrática, PRD) w 1989 r. czy też wzmocnieniu PAN.

Zmiany polityczne w Meksyku pod koniec XX w. dużo zawdzięczają mechanizmowi wymiany elit. Nowe elity rządzące, które pojawiły się w latach 90. na fali stopniowej demokratyzacji systemu, zdecydowały się na zerwanie z tradycyjną nieufnością i izolacjonizmem, na rzecz włączenia się w procesy globalizacyjne, dążąc do ich wzmacniania, a nie jak to miało niejednokrotnie miejsce wcześniej – negocjowania. Są też w swych wyborach politycznych o wiele bardziej pragmatyczne niż ideologiczne. Fakt ścisłego powiązania z aparatem władzy sprawia jednak, że rzadko ich działania mają charakter konfrontacyjny, a koncentrują się zwłaszcza na popieraniu rządzących, szczególnie w kwestii utrzymania sojuszu z USA i neoliberalnego modelu gospodarczego, stanowiących w dużej mierze podstawy ich funkcjonowania.

5. „Specyficzny charakter i rola związków zawodowych”

Proces wiązania ruchu związkowego z państwem rozpoczął się w Meksyku w czasie rewolucji i pozwalał na pozbawienie go radykalnego charakteru oraz zapewnienie względnej kontroli ze strony aparatu władzy: „dotując obficie główne organizacje związkowe, oferując wysokie stanowiska przywódcom robotniczym, szefowie rewolucji konstytucjonalistycznej zmierzali do pozbawienia ruchu związkowego jego radykalnego charakteru” (Dobrzycki, 1984:69). W okresie rządów PRI związki zawodowe nie cieszyły się zatem pełną autonomią i nie miały większego wpływu na kształtowanie meksykańskiej polityki. Cechowała je raczej bierna postawa wobec możliwości oddziaływania na proces decyzyjny państwa (Torres, 1997: 195).

Ta pasywna postawa wobec polityki oraz swoista kontrola ze strony rządu przez wiele lat gwarantowała względną stabilizację. W efekcie, związki zawodowe nie stały się załącznikiem radykalnych ruchów społecznych jak miało to miejsce w innych państwach, nie przejawiały również ambicji większego angażowania się w proces decyzyjny. Dopiero w latach 90. można zauważyć wzrost liczby niezależnych związków oraz ruchów robotniczych.

Otwarcie demokratyczne w Meksyku nie wpłynęło jednakże na ich znaczącą aktywizację w kontekście polityki państwa, aczkolwiek współpraca koalicji związków zawodowych doprowadziła do co najmniej dwóch sukcesów, jakimi stało się uruchomienie szybkiej ścieżki (*fast-track*) w 1991 r. dla postulatów związków zawodowych, czy udział w negocjacjach nad Północnoamerykańskim porozumieniem o wolnym handlu (North America Free Trade Agreement, NAFTA), do którego z ich inicjatywy dołączono układ o ochronie środowiska i prawie pracy. Od tego czasu ich rola systematycznie, choć powoli rośnie, co widać chociażby we wprowadzonym przy okazji negocjowania USMCA (*USA-Mexico-Canada Agreement*) ustawodawstwie, otwierającym im drogę do zostania realnym rzecznikiem interesów robotników i liczącą się grupą nacisku. Można jednakże odnieść wrażenie, że większość impulsów do ich emancypacji najczęściej pojawia się z zewnątrz, a państwo jest przede wszystkim zainteresowane utrzymaniem *status quo* w relacjach z ruchem związkowym, gwarantującym relatywny spokój, co znacznie ogranicza ich skuteczność.

6. „Podporządkowanie wojska władzom politycznym”

Rewolucja meksykańska przyniosła również przewartościowanie w zakresie roli wojska w systemie politycznym. Od tego czasu, w przeciwieństwie do doświadczeń wielu państw latynoamerykańskich, w których wojsko niejednokrotnie sięgało po władze w toku krwawych przewrotów i zamachów stanu, armia meksykańska jawi się jako element stabilny i trwale podporządkowany władzy państwowej, aczkolwiek „ta wyjątkowość ma dwie twarze: pozytywną, urzeczywistnioną w podporządkowaniu wojskowych i ich lojalności wobec systemu politycznego i negatywną, przekładającą się na cenę jaką władza polityczna, a zwłaszcza społeczeństwo meksykańskie, musiało za tę lojalność zapłacić” (Moloznik, 2008: 157).

Jak pisze W. Dobrzycki, „pierwsze próby ograniczenia roli armii i poddania ich dominacji cywilnych struktur władzy państwowej podjął prezydent Carranza (1917-1920). Carranza doskonale wiedział, iż nadmierny wzrost kasty wojskowych, samowola wielkich i małych *caudillos* lokalnych kłóci się coraz bardziej z ideą scentralizowanej organizacji państwowej” (Dobrzycki, 1984: 71). Wyłomu w uprzywilejowanej pozycji wojska dokonał prezydent Álvaro Obregón (1920-1924), który dążył do zmniejszenia ryzyka potencjalnej rebelii wojskowych poprzez umożliwienie im czerpania zysków ze stabilnego systemu. Kolejni prezydenci kontynuowali to podejście wiążąc wojskowych instytucjonalnie chociażby z partią rządzącą, by „od tej pory kadra dowódcza wojska stała się integralną częścią establishmentu meksykańskiego i to częścią, która spadek swych wpływów politycznych rekompensowała sobie na polu korupcji i operacji finansowych” (Dobrzycki, 1984:72).

Było to o tyle atrakcyjne, iż państwowe wydatki na wojsko zawsze były minimalne, co wynikało m.in. o z niskiego prawdopodobieństwa wojny konwencjonalnej w bezpośrednim otoczeniu Meksyku. Od początku więc swojego istnienia brało ono udział przede wszystkim w działaniach wewnętrznych.

Rządy L. Cardenas a i Manuela Ávila Camacho (1940-1946) przypieczętowały nieformalny pakt pomiędzy władzą cywilną a wojskową, zgodnie z którym prezydent miał nadal sprawować cywilny nadzór nad siłami zbrojnymi i mógł liczyć na ich wsparcie, w zamian za poszanowanie ich pełnej autonomii budżetowej, sądowniczej i prawnej (Alcalá Ferráez, 2016:194). W rezultacie doszło do „osłabienia sił zbrojnych z ograniczonymi budżetami, przerostem urzędników i nieustanną reorganizacją stref ich działalności” (Loaeza, 2010:36). Relacje pomiędzy sektorem cywilnym a wojskowym w Meksyku przeszły wówczas istotną ewolucję – od przyznania armii specjalnej funkcji „strażników rewolucji” (*Guar-*

dianes de la Revolución), po stopniowe ograniczanie jej roli i wpływu na decyzje polityczne. Wojsko zostało podporządkowane władzom cywilnym, a jego funkcje pierwotnie zostały w dużej mierze ograniczone do porządkowych, włączając w to zwalczanie grup partyzanckich i dysydentów na terytorium kraju. Alain Rouquié i Carlos Moneta podkreślają, że podporządkowanie władzy cywilnej sprawia, że siły zbrojne stały się zaledwie kolejnym sektorem biurokracji państwowej, a niewielkie wydatki na ich funkcjonowanie przekładają się na ich relatywną słabość (Rouquié, Moneta, 1984).

Ich znaczenie zaczęło rosnąć po transformacji demokratycznej. W 2005 r. powołano Radę Bezpieczeństwa Narodowego (*Consejo de Seguridad Nacional*), zapoczątkowując ich rosnące znaczenie w polityce. Po raz pierwszy dyplomację wojskową wspomniano jako istotny element działalności sił zbrojnych w Narodowym Planie Rozwoju na lata 2013-2018 (*Plan Nacional de Desarrollo*) (Plan Nacional de Desarrollo, 2013). Zapowiedziano wówczas wykorzystanie sił wojskowych w polityce zewnętrznej państwa, co otworzyło drogę do intensyfikacji dyplomacji wojskowej i rozszerzenia ich kompetencji międzynarodowych⁷.

Po wypowiedzeniu „wojny z narkotykami” przez rząd Felipe Calderóna (2006-2012) zwiększono także ich rolę w polityce bezpieczeństwa wewnętrznego. Tendencję tę kontynuuje Andrés Manuel López Obrador, nadając wojsku coraz większe uprawnienia, zwłaszcza związane ze zwalczaniem przestępczości zorganizowanej, co prowokuje narastającą krytykę ze strony społeczności międzynarodowej i oskarżenia o rosnącą militaryzację kraju. Jednocześnie wojsko staje się coraz bardziej upolitycznione – AMLO nie tylko bowiem nie zmniejszył obecności armii na ulicach, co niejednokrotnie zapowiadał, ale uczynił z niej jednego z najważniejszych sojuszników i filarów swych rządów. Pod pretekstem zwalczania korupcji wojsko meksykańskie stopniowo zaczęło przejmować funkcje poszczególnych agencji rządowych, zwiększając swoje zaangażowanie m.in. w wielkie projekty infrastrukturalne, działalność administracji rządowej, czy też inwestycje państwowe. Co więcej, zadeklarowało również swoje wsparcie dla realizacji flagowego projektu obecnego prezydenta tzw. Czwartej Transformacji (*Quarta*

⁷ Jednym z elementów tej strategii stała się m.in. ogłoszona w 2014 r. przez E. Peña Nieto zgoda na stopniowe włączanie meksykańskich sił zbrojnych do programu operacji pokojowych ONZ, z których w czasie rządów PRI Meksyk dobrowolnie rezygnował. W tym czasie jedynie trzy razy uczestniczył w operacjach pokojowych Narodów Zjednoczonych: w misjach obserwacyjnych na Bałkanach (1947-1950), w Kaszmirze (1949), oraz w Salwadorze (1992-1993).

Transformación)⁸, bezprecedensowo, zrywając niepisaną zasadę rozdziału armii od polityki. Przekłada się to zatem z jednej strony na rosnące upolitycznienie armii, z drugiej natomiast na sekurytyzację meksykańskiej polityki. Ceną za lojalność i wsparcie rządów A. M. Lopeza Obradora, poza bezpośrednimi profitami czerpanymi przez wojskowych ze zwiększonej aktywności w ramach zarządzania państwem i wzmocnieniem ogólnej pozycji sił zbrojnych, jest także ich swoista bezkarność, akceptacja braku przejrzystości reguł ich funkcjonowania oraz liczne przypadki nadużyć w jakie są one uwikłane (Fonseca 2021).

Na tle pozostałych armii państw latynoamerykańskich, meksykańskie siły zbrojne wyróżniały się swoim składem i tradycyjnym podporządkowaniem władzy politycznej. W ostatnich latach znacznie rozszerzyły jednak swoje funkcje związane z zapewnianiem bezpieczeństwa wewnętrznego, w tym zwalczaniem narkotyków, co nie tylko prowadzi do uwikłania ich w korupcję, ale i ogranicza ich podstawową rolę do jakiej zostały powołane, czyli obronę państwa. Na rozbięcie sił zbrojnych nakładają się problemy z zarządzaniem, niewydolna biurokracja oraz braki budżetowe. W związku z wypowiedzeniem wojny narkobiznesowi, rola wojska w zapewnianiu bezpieczeństwa wewnętrznego znacznie wzrosła. Ma ono zatem coraz większy wpływ na politykę wewnętrzną, co może prowadzić do zaburzenia tradycyjnych relacji pomiędzy władzą cywilną a wojskową w Meksyku.

7. „Nacjonalizm i wewnętrzna funkcja polityki zagranicznej”;

„Jeśli śledzi się historię Meksyku (...) widać wyraźnie, jak wielką rolę w tłumieniu napięć i sprzeczności społecznych, w pogłębianiu integracji narodowej odegrały hasła nacjonalistyczne i postępową polityka zagraniczna. Wskutek słabości ekonomicznej i militarnej kraju, sąsiedztwa z jednym z najpotężniejszych państw świata oraz licznych zbrojnych i politycznych interwencji, nacjonalizm eksponowany przez wszystkie rządy po rewolucji meksykańskiej ma specyficzny charakter. Wyrażał się on bowiem przede wszystkim w takich postulatach, jak

⁸ Szeroki, elastyczny program reform mających na celu zmierzenie się z systemowymi uwarunkowaniami problemów społeczno-ekonomicznych Meksyku, w tym przemocą, nierównościami, czy też zadłużeniem państwa. Nazwa nawiązuje do trzech momentów w historii Meksyku, które ukształtowały w największym stopniu jego losy, czyli wojny o niepodległość, tzw. „wojny o reformę” (*La Reforma*) oraz Rewolucji z 1910 r. Czwarta Transformacja ma być pokojowa, oparta na programach socjalnych, inwestycjach, projektach infrastrukturalnych oraz „naprawie moralnej”. Nie brakuje jednakże głosów krytycznych postrzegających ten projekt głównie w kategoriach propagandowych. Więcej zob. np. Anabel Hernández, *Los renglones torcidos de la Cuarta Transformación*, DW, 09.03.2022, <https://www.dw.com/es/los-renglones-torcidos-de-la-cuarta-transformaci%C3%B3n/a-61068695>

np.: odzyskania bogactw naturalnych z rąk zagranicznych, znoszenia uprzywilejowanej pozycji cudzoziemców w Meksyku i równego ich traktowania z krajowcami, zmniejszania uzależnienia interesów narodowych od kapitału zagranicznego. Hasła i postulaty nacjonalizmu meksykańskiego spełniały więc rolę czynnika integrującego naród wobec zagrożenia zagranicznego. (...) Podobnie wykorzystywane były do wewnętrznych celów politycznych koncepcja i praktyka polityki zagranicznej Meksyku – kierujące się zawsze zasadami nieinterwencji, równości państw w stosunkach międzynarodowych i wzajemnego poszanowania przez państwa praw i odrębności narodowych” (Dobrzycki, 1984: 73).

Nacjonalizm, zwłaszcza porewolucyjny, stał się jednym z najważniejszych i najskuteczniejszych spoiw tożsamości meksykańskiej oraz kamieniem węgielnym polityki państwa. Został on przy tym w dużej mierze zawłaszczony przez partię rządzącą, stając się jej główną podstawą ideologiczną (Hernández Rodríguez, 2020). Konsolidacja państwa porewolucyjnego przez PRI wykorzystywała mechanizmy polityczne i ekonomiczne, które miały na celu oparcie społeczeństwa na prawach zbiorowych nabytych w procesie rewolucyjnym, a instrumenty mechanizmy symboliczne były niezbędne w okresie budowy państwa narodowego, aby zapewnić spójność społeczną wokół projektu narodowego. Nacjonalizm jednakże ewoluował w czasie, a jego elastyczność pozwalała mu sukcesywnie dostosowywać się do nowych uwarunkowań, zwłaszcza w polityce wewnętrznej (Covarrubias Velasco, 1998: 329-344). Szczególnie istotne przewartościowania w tym zakresie przyniosły rządy M. de la Madrid, który odwoływał się do haseł nacjonalizmu „w okresie przejściowym” (*en transición*) (Zepeda Rivera, 1998:56), łącząc je m.in. z nowym modelem rozwoju gospodarczego.

Międzynarodowy kryzys naftowy w latach 70. i wynikający z niego kryzys zadłużenia zagranicznego, wskazywały na wyczerpanie dotychczasowego modelu polityczno-gospodarczego. Neoliberalne reformy oraz intensywny proces modernizacji kierowały największymi przemianami w logice rewolucyjnego nacjonalizmu. W tym kontekście partia musiała utrzymać pozycję spadkobierczyni rewolucji, wdrażając działania dekonstruujące osiągnięcia społeczne, które przez tyle lat legitymizowały PRI (Sheppard, 2016).

Nacjonalizm pełnił istotną rolę spajania społeczeństwa, ale w polityce państwa przekładał się głównie na podejście izolacjonistyczne, zachowawcze i konserwatywne. Nacjonalizm w tradycyjnym ujęciu został w dużej mierze zdyskredytowany rządami PRI, nie odpowiadającymi na potrzeby społeczne. Pod koniec XX w. zaczął być sukcesywnie zarzucany w dyskursie politycznym, by wraz z otwarciem w 2000 r. zostać sprzęgniętym z takimi hasłami jak demokracja i rozwój. Współcześnie nie odnosi się do zamkniętego państwa, protekcjonizmu

w gospodarce i ideologicznego monopolu na system wartości. Nie legitymizuje już organizacji politycznej opartej na sieciach korporacyjnych ani koncepcji zamkniętego, samowystarczalnego państwa mimo, iż nadal stanowi ważne spoiwo w procesie umacniania meksykańskiej tożsamości. Jest to jednakże już nacjonalizm otwarty, wielokulturowy i w dużej mierze ukierunkowany raczej na umacnianie pozytywnego wizerunku państwa zaangażowanego zarówno na płaszczyźnie polityki wewnętrznej, jak i międzynarodowej (Vizcaíno Guerra, 2004: 173).

Innym elementem legitymizującym władzę polityczną w Meksyku tradycyjnie była polityka zagraniczna, w dużej mierze podporządkowana polityce wewnętrznej. Specyficzna natura meksykańskiego systemu politycznego w dużej mierze wpłynęła na wyznaczanie głównych kierunków i praktykę polityki zagranicznej: „w sytuacji braku państwa demokratycznego, zinstytucjonalizowany system rewolucyjny wielokrotnie odwoływał się do aktywizmu w polityce zagranicznej jako mechanizmu legitymizacji wewnętrznej” (Bernal-Meza, 2007: 33). Polityka zagraniczna służyła zatem przede wszystkim do zapewniania realizacji priorytetów wewnętrznych państwa, określanych przez urzędującego prezydenta, a służących zagwarantowaniu bezpieczeństwa narodowego i rozwoju Meksyku⁹. Priorytetowe traktowanie polityki wewnętrznej do dzisiaj jest jedną z głównych cech charakteryzujących meksykańską kulturę polityczną. Prezydent Á. M. López Obrador wielokrotnie wręcz podkreślał, iż „najlepszą polityką zagraniczną jest polityka wewnętrzna” (López Obrador ha hecho una política exterior con los ojos en el pasado, 2021). Podejście to pozwala zapewnić relatywną przewidywalność aktywności międzynarodowej Meksyku, czyli również jej stabilizację, ale w dłuższej perspektywie prowadzi raczej do polityki zachowawczej, utrzymującej niski profil i unikającej przejmowania inicjatywy w relacjach zewnętrznych państwa.

Meksyk wykształcił relatywnie stabilny system polityczny, który pozwolił mu z jednej strony na umacnianie tożsamości narodowej oraz budowanie konsensusu społecznego wokół najważniejszych celów polityki wewnętrznej, z drugiej z kolei – na prowadzenie przewidywalnej, zachowawczej w dużej mierze polityki zagranicznej, pozwalającej na znaczne ograniczenie ryzyka wojen i interwencji zbrojnych w najbliższym otoczeniu.

⁹ Przykładowo, prezydent F. Calderón promował sekurytyzację polityki zagranicznej, która była przedłużeniem prowadzonej na polu wewnętrznym „wojny z narkotykami”, z kolei E. Peña Nieto koncentrował się m.in. na poprawie wizerunku międzynarodowego państwa i przyciągnięciu inwestycji zagranicznych, które pomogłyby mu sfinansować szeroko zakrojony program reform wewnętrznych.

Konstytucja z 1917 r. wprowadziła rygorystyczny trójpodział władz, który jednakże w czasach rządów PRI funkcjonował jako jeden z najbardziej scentralizowanych systemów politycznych (Schiavon, 2020: 11). Instytucje pozarządowe i społeczeństwo obywatelskie pozostawało poza procesem decyzyjnym¹⁰, a potencjalne źródła destabilizacji, jak związki zawodowe, czy wojsko, stanowiące w wielu państwach regionu zarzewie głębszych, niekiedy radykalnych, zmian polityczno-ekonomicznych, pozbawiono możliwości wywierania bezpośredniego wpływu na politykę państwa. Ideologicznym spoiwem całego systemu uczyniono rewolucyjny nacjonalizm, umacniający jego legitymizację społeczną. W konsekwencji wykształcił się w Meksyku stabilny układ, zapewniający sprawne przekazywanie władzy, utrzymywanie efektywnej kontroli nad jej poszczególnymi elementami oraz gwarantujący kontynuację tradycyjnych priorytetów polityki państwa.

Dominacja prezydenta w systemie politycznym zakończyła się wraz z tzw. otwarciem demokratycznym, będącym zarówno konsekwencją, jak i początkiem zmian mających na celu umocnienie struktur demokratycznych państwa. Obok aktorów oficjalnych, związanych tradycyjnie z procesem decyzyjnym, coraz większą rolę zaczęli w nim również odgrywać aktorzy nieformalni, niekiedy transnarodowi, jak chociażby organizacje pozarządowe, ruchy społeczne, czy też opinia publiczna, działające jako swoiste grupy nacisku. Podmioty te pozwoliły na większą dywersyfikację decydentów politycznych, przyczyniając się do stopniowego rozszereżenia systemu. Znikła hegemonia oficjalnej partii, pozwalając ugrupowaniom politycznym na rzeczywistą rywalizację wyborczą, a przyjęcie neoliberalnego modelu rozwoju gospodarczego zredefiniowało cele nie tylko elit, symbiotycznie związanych z systemem, ale i główne priorytety aktywności państwa, zarówno na płaszczyźnie wewnętrznej, jak i w polityce zewnętrznej.

W obliczu zauważalnych w ostatnim okresie tendencji zmierzających do zwiększenia centralizacji procesu zarządzania państwem i podejmowania decyzji politycznych, charakteryzujących administrację AMLO, warto jednakże pamiętać, iż historycznie taki układ sił ograniczał w dużej mierze samodzielność i aktywność głównych aktorów, odbierał inicjatywę istotnym grupom społecznym i zawodowym, a próby koncentracji środków odgórnej kontroli w rękach nielicznych, uniemożliwiały samoistny rozwój procesów demokratycznych i ostatecznie doprowadziły do deprecjacji systemu i w konsekwencji – konieczności jego

¹⁰ Jak pisze Rafael Velázquez Flores, „działo się to głównie wskutek tego, że w Meksyku społeczeństwo obywatelskie było słabe i pasywne, a rząd centralny z kolei silny, korporacjonistyczny (*corporativista*) i autorytarny”. R. Velázquez Flores, *Factores, bases y fundamentos de la política exterior de México*, México 2007, s. 229.

przewartościowania w postaci nowego „demokratycznego otwarcia”. Wydaje się także, iż współczesne uwarunkowania globalne nie sprzyjają petryfikacji systemów politycznych, wymuszając wręcz na ich większą otwartość i zaangażowanie.

Można zatem stwierdzić, iż najważniejsze elementy meksykańskiego systemu politycznego opisane m.in. przez W. Dobrzyckiego w przełomowych pod wieloma względami dla rozwoju państwa latach 80. XX w., nie tylko się nie zestarzały, ale nadal determinują jego trwałość, a przez to względną odporność na zawirowania polityczne i kryzysy ekonomiczne w najbliższym otoczeniu. Niezmiennie istotna pozostaje ich rola w procesach regulowania systemu politycznego, aczkolwiek należy pamiętać, że od omawianego okresu ich percepcja ewoluowała wielokrotnie w czasie, rozszczelnieniu uległ system polityczny, dopuszczając nowych aktorów, zmieniły się również istotnie uwarunkowania międzynarodowe Meksyku.

Bibliografia

- Alcalá Ferráez, L. G. (2016). Las fuerzas armadas mexicanas como instrumento de política exterior en el contexto de la seguridad nacional. *Revista Internacional de Ciencias Sociales y Humanidades SOCIOTAM*, XXVI (2), ss. 183-204.
- Bernal-Meza, R. (2007). México: treinta años de política exterior. *Carta Internacional*, Marzo, ss.32-51.
- Cárdenas, J. (1994). *Transición política y reforma constitucional en México*, México: Universidad Nacional Autónoma de México.
- Cosío Villegas, D. (1978). *El sistema político mexicano*, México: J. Mortiz.
- Covarrubias Velasco, A. (1998). Revolución, nacionalismo y política exterior. W: F. Serrano Migallón (red.), *Homenaje a Rafael Segovia* (ss. 329-344), México: El Colegio de México
- Crespo, J. A. (2005). Del absolutismo presidencial al presidencialismo débil. W: A. Aziz Nasif, J. A. Sánchez (red.). *Globalización, poderes y seguridad nacional. El Estado mexicano: herencias y cambio* (ss.147-176). México: Miguél Ángel Porrúa.
- Delgado Chávez, O. (2016). Reelección en México: brevariario histórico. *Revista Derecho Electoral*, 27, ss.164-175.
- Dobrzycki, W. (1984). Osiągnięcie konsensusu politycznego i społecznego w Meksyku, *Studia Nauk Politycznych*, 70(4), (ss.61-74.)
- Dworak, F. F. (2004). The Myth of No Reelection And Democracy in Mexico, *Voices of Mexico*, 66, ss.13-16.

- Enríquez Pérez, I. (2020). Las élites políticas mexicanas y las transformaciones del Estado y el modelo de desarrollo: un análisis histórico del sentido y racionalidad de las decisiones públicas. *Revista de Ciencias Sociales*, 29 (44) (ss. 52-96).
- Estrada, L. & Poiré, A. (2007). Taught to Protest, Learning to Lose. *Journal of Democracy*, 18 (1), (ss.73-87).
- Fonseca, D. (2021). La guardia pretoriana de AMLO. *The New York Times*, 01.04. Pabrano z lokalizacji <https://www.nytimes.com/es/2021/04/01/espanol/opinion/amlo-ejercito.html>.
- García Reyes Ch. U. (2016). La confianza en las instituciones electorales en las democracias contemporáneas. México en perspectiva comparada. *Pluralidad y Consenso*, 27 (6) (ss.32-64).
- Hernández A. (2022). Los renglones torcidos de la Cuarta Transformación. *DW*. 09.03. Pabrano z lokalizacji <https://www.dw.com/es/los-renglones-torcidos-de-la-cuarta-transformaci%C3%B3n/a-61068695>.
- Hernández E. (2022). Revocación de mandato de AMLO es un ejercicio publicitario fraudulento: Gustavo de Hoyos. *Forbes*.15.02. Pabrano z lokalizacji <https://www.forbes.com.mx/politica-revocacion-de-mandato-de-amlo-es-un-ejercicio-publicitario-fraudulento-gustavo-de-hoyos/>.
- Hernández Rodríguez, R. (2020). La persistencia de una idea: el nacionalismo revolucionario. Del PRI a López Obrador. *Foro Internacional*, 60 (2), ss.501-536.
- Loaeza, S. (2010). La metamorfosis del Estado: del jacobinismo centralizador a la fragmentación democrática. W: S. Loaeza, J.-F. Prud'homme (red.), *Instituciones y Procesos Políticos* (ss. 23-70). México: El Colegio de México.
- Loaeza, S. (2000). México: la rebelión de las élites. *Revista Complutense de Historia de América*, 26, ss. 307-326.
- López Obrador ha hecho una política exterior con los ojos en el pasado (2021). *Expansión*, 01.12. Pabrano z lokalizacji <https://expansion.mx/mundo/2021/12/01/lopez-obrador-ha-hecho-una-politica-exterior-con-los-ojos-en-el-pasado>.
- Magaloni, B. (2006). *Voting for Autocracy: Hegemonic Party Survival and its Demise in Mexico*, Cambridge: Cambridge University Press
- Merke, F., Reynoso, D., & Schenoni, L. (2018). Foreign Policy Change in Latin America: Exploring a Middle-Range Concept. *SSRN Electronic Journal*. Pabrano z lokalizacji https://www.researchgate.net/publication/328206666_Foreign_Policy_Change_in_Latin_America_Exploring_a_Middle_Range_Concept.
- Mexico president López Obrador wins recall referendum amid low turnout (11.04.2022), *The Guardian*, Pabrano z lokalizacji: <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/11/mexico-president-lopez-obrador-wins-recall-referendum>.

- Moloeznik, M. P. (2008). Las Fuerzas Armadas en México: entre la atipicidad y el mito. *Nueva Sociedad*, 213, ss. 156-169.
- Moneta, Carlos J. (1985). Fuerzas Armadas y gobierno constitucional después de Malvinas: hacia una nueva relación cívico-militar. *Estudios Internacionales*, 18 (69), ss.110-171.
- Plan Nacional de Desarrollo 2013-2018 (2013). *Diario Oficial*, 20.05. Pobrano z lokalizacji <https://conamer.gob.mx/documentos/marcojuridico/rev2016/PND%202013-2018.pdf>.
- Reynoso, D. (2006). Actores institucionales y partidarios en el juego político mexicano. *Revista Mexicana de Sociología*, 68 (4). s. 667-691.
- Rice, R. (2020). Too Little, Too Late: From the Chilean Winter to the Latin American Spring. *Journal of International Affairs*, 29.10. Pobrano z lokalizacji <https://jia.sipa.columbia.edu/too-little-too-late-chilean-winter-latin-american-spring>.
- Rouquié, A. (1984). *El Estado militar en América Latina*. México: Siglo Veintiuno Editores.
- Sartori, G. (1980). *Partidos y sistemas de partidos*. Madrid: Alianza Editorial.
- Schiavon, J. A. (2020). *La política exterior del México contemporáneo: evolución y perspectivas*. México: Fundación Konrad Adenauer.
- Serrano Migallón, F. (2006). *Facultades metaconstitucionales del poder ejecutivo en México*. México: Universidad Nacional Autónoma de México.
- Sheppard, R. (2016). *A Persistent Revolution: History, Nationalism, and Politics in Mexico since 1968*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Suárez Farías, F. (1988). La élite política. *Revista Mexicana de Sociología*, 50 (3), s. 295-322.
- Torres, B. (1997). La participación de actores nuevos y tradicionales en las relaciones internacionales de México. W: Centro de Estudios Internacionales Instituto Matías Romero de Estudios Diplomáticos. *La Política exterior de México. Enfoques para su análisis* (ss. 119-148). México: El Colegio de México.
- Torres-Ruiz, R. (2016). Democracy and social movements in Mexico. *Open Democracy*. Pobrano z lokalizacji <https://www.opendemocracy.net/en/democracy-and-social-movements-in-mexico/>.
- Valadés, D. (2011). El sistema presidencial mexicano. Actualidad y perspectivas. *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, XLIV (130). ss. 283-307.
- Vargas Llosa, M. (1990). México es la dictadura perfecta. *El País*, 01.09. Pobrano z lokalizacji https://elpais.com/diario/1990/09/01/cultura/652140001_850215.html.
- Velázquez Flores R. (2007), *Factores, bases y fundamentos de la política exterior de México*, México: Plaza y Valdes Editores.

Vizcaíno Guerra, F. (2004). *El nacionalismo mexicano en los tiempos de la globalización y el multiculturalismo*. México: Universidad Nacional Autónoma de México.

Zepeda Rivera, B. (1994). *Elementos del nacionalismo oficial mexicano en los informes presidenciales (1970-1992)*. praca magisterska. México: El Colegio de México. Pobrano z lokalizacji <https://repositorio.colmex.mx/concern/theses/mp48sd07w?locale=es>.

Nota o Autorce

Anita Oberda-Monkiewicz – Doktor nauk humanistycznych w zakresie nauki o polityce. Adiunkt w Instytucie Studiów Międzynarodowych, Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski.